218 Beschrijving van Arent Janszoon Ernststraat 869 en Groot Essenburg 78

Datum: 2005 / Aanpassingen 2013
Bezoekdatum: 2003
Auteur: Guido Hoogewoud / Aanpassingen Hiske Bienstman
Architect: H.W.M. Hupkes
Bouwjaar: 1971

Stedenbouwkundige context
Het onderhavige object, de Andrieskerk, ligt in het stadsdeel Zuid, in de wijk Buitenveldert. Nadat eerder in 1957 het voorontwerp van het uitbreidingsplan Tuinstad Buitenveldert-zuidelijk gedeelte was aangenomen, werd in januari 1961 voor dit deel van Amsterdam het uitbreidingsplan vastgesteld. In de toelichting op het uitbreidingsplan werd de nieuwe tuinstad gepresenteerd als een stadsdeel voor 30.000 inwoners. Voor bijzondere gebouwen, zoals kerken, waren hierin verschillende percelen gereserveerd. In het uitbreidingsplan werden, op verzoek van vier kerkgenootschappen, uiteindelijk zeven terreinen bestemd voor de bouw van kerken.
De Andrieskerk is een vrijstaand complex op de hoek van de Buitenveldertselaan en de Arent Janszoon Ernststraat. Aan de achterzijde grenst het aan het uiteinde van Groot Essenburg. Op de direct belendende percelen aan deze zijde staan winkels, uitgevoerd als laagbouw. Aan de overzijde van de Arent Janszoon Ernststraat staat het complex van de Vrije Universiteit. De Andrieskerk is door zijn ongewone vormgeving een opvallende verschijning aan de brede Buitenveldertselaan.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
De Christengemeenschap, opdrachtgever en gebruiker van de Andrieskerk, begon in Amsterdam te kerken in een huiskerk van de familie Ogilvie op Johannes Verhulststraat 4. Van 1952 tot 1972 had de gemeenschap een kerkruimte in gebruik op Roemer Visscherstraat 48. Daarnaast werd gebruik gemaakt van het Minerva Paviljoen, van architect Dick Greiner, dat door diverse Amsterdamse instellingen werd benut voor bijeenkomsten. Tot de bouw van de Andrieskerk in Buitenveldert werd besloten nadat een plan om de leegstaande Olofskapel aan de Zeedijk in gebruik te nemen, was mislukt. De bouwkosten voor de nieuwe kerk werden geschat op 1.250.000 gulden. Uit de regeling van de Wet Premie Kerkbouw werd een subsidie van 150.000 gulden toegekend. Deze wet was in 1961 in het leven geroepen om de kerkenbouw in Nederland te stimuleren, en liep in 1971 af. Uiteindelijk bedroegen de bouwkosten voor de Andrieskerk 900.000 gulden. Op 6 maart 1970 werd de eerste paal geslagen en op 11 oktober 1971 vond de ingebruikname plaats.
Het gebouw bestaat uit een aantal afzonderlijke ruimtelijke eenheden die ook uitwendig als zelfstandige bouwmassa's herkenbaar zijn gemaakt. De plattegrond van het complex is gebaseerd op een groepering van en variatie op het thema van de zeshoek. Het torengebouw, de kerkzaal en de weekkapel hebben allemaal een zeshoekige grondvlak. De daartussen gesitueerde verbindende ruimten, zoals de grote zaal en de vestibule, vertonen variaties op dit grondthema. Het gebouw omvat een kerkzaal, een torengebouw, een laagbouw en een weekkapel annex *chapelle ardente*. Het torengebouw en de kerkzaal zijn ten opzichte van elkaar onder een hoek van ongeveer 90 graden geplaatst, waardoor vóór de kerk ruimte is ontstaan voor een pleintje dat naar de ingang leidt. Binnen de laagbouw zijn afzonderlijke ruimten bestemd voor een grote gemeentezaal en een kinderruimte. In het torengebouw zijn op de verdiepingen de woning van de beheerder en een vergaderzaal. De dienstvertrekken zijn ondergebracht in de laagbouw aan de achterzijde van het complex.

Architectonische verschijningsvorm
Exterieur
De verschijningsvorm van het kerkgebouw wordt gedomineerd door de groepering van diverse bouwmassa's, van verschillende hoogte, die zijn opgetrokken in een geelbeige baksteen en een samengesteld dak van schuine vlakken hebben. Oorspronkelijk waren de

daken van alle volumes bekleed met dakleer; nu zijn de dakvlakken van de kerkzaal, de toren en de kapel bekleed met koperen dakplaten en voorzien van een koperen dakrand. De vensters bevatten ramen met stalen kozijnen.
De grootste massa omvat de kerkzaal. Deze heeft aan de noord- en zuidoostzijde diverse asymmetrische, trapeziumvormige vensters van verschillende grootte. Deze zijn hoog in de gevelvlakken geplaatst en gevuld met matglas. Het gevelvlak op het oosten is deels verdiept en bevat onder de dakrand in letters van keramiek de naam van de kerk, 'Andrieskerk'. Aan de noordwestzijde is het bouwvolume van de kerkzaal via een laag verbindingslid verbonden met de zeshoekige toren. In het verbindingslid bevindt zich een ingangsportaal met de hoofdingang van de kerk. Deze heeft een brede houten deur met een betonnen bovenlicht met een symmetrisch patroon van diverse zeshoekige, kleine vensters. De toren bevat net boven het maaiveld een reeks kleine vierkante souterrainraampjes. Verder heeft de toren eveneens diverse asymmetrische, trapeziumvormige vensters die hier zijn gevuld met helder glas. Op de oostelijke en westelijke hoek van de toren bevindt zich onder de dakrand een loggia. De kapel bevindt zich ten zuidwesten van de kerkzaal. Ook deze bouwmassa heeft enkele asymmetrische, trapeziumvormige vensters van verschillende grootte die hoog in de gevelvlakken zijn geplaatst. De overige bouwmassa bestaat uit een eenlaags bouwvolume waarvan het dak op de zuidwestelijke hoek naar boven toe in een punt oploopt en dat in het midden, ter plaatse van de centrale hal, enkele daklichten bevat. De laagbouw bevat eveneens aan alle zijden diverse asymmetrische, trapeziumvormige vensters die hier zijn gevuld met helder glas. Op de zuidwestelijke hoek bevinden zich twee verdiept liggende loggia's, waarvan één een ingang (Groot Essenburg 78) bevat.

Interieur
De hoofdingang komt via een vestibule uit op de centrale hal van waaruit de kerkzaal, toren, grote zaal en alle andere ruimten worden ontsloten. Op de begane grond zijn de vloeren voorzien van grindbeton en zijn de wanden uitgevoerd in schoonmetselwerk dat in diverse tinten is geschilderd. De verschillende deuren zijn van onbeschilderd hout en hebben grotendeels afgeschuinde bovenzijden.
De kerkzaal is geschikt voor 250 personen. De wanden zijn in een lichtpaarse tint geschilderd, het golvende plafond is bekleed met smalle houten schroten. De ramen zijn gevuld met niet-figuratief, roodviolet matglas in meerdere lagen naar ontwerp van Udo Zembok. Uitgangspunt voor het ontwerp van de ramen was het geven van een lichte kleurtoets aan het invallende licht, waardoor gedurende de dag een wisselend kleurenspel optreedt; overdag zou het interieur paars kleuren en 's avonds geel. Tegenover de ingang tot de kerkzaal bevindt zich de aandachtswand en boven de ingang het balkon met orgel. De aandachtswand is, zoals gebruikelijk bij de Christengemeente, pal op het oosten georiënteerd. Voor deze wand bevindt zich een podium, dat twee treden hoger is dan het vloerniveau van de zaal, en waarop het houten spreekgestoelte is geplaatst. In het midden van het podium bevindt zich een tweede verhoging van drie treden met daarop een natuurstenen altaar. De aandachtswand is voorzien van een schildering die zich uitstrekt over de aangrensende zijwanden. De schildering stelt de opgestane Christus voor en is gemaakt door Wilfried Ogilvie en Margot Bach. In de kerkzaal zijn vaste banken opgesteld die bestaan uit onbeschilderd betonnen onderstellen met daarop een houten zit- en rugvlak. De zitting is voorzien van een kussenvlak. Het orgelbalkon is in een blauwe tint geschilderd. De trap naar het balkon is opgebouwd uit zwevende, betonnen treden die aan één zijde in de muur zijn opgelegd. De trap heeft een eenvoudig vormgegeven, losstaande houten leuning. De kerkzaal wordt verlicht door een aantal zeshoekige hanglampen, en door in het plafond en het balkon opgenomen verlichting.
De weekkapel heeft een op het oosten georiënteerde aandachtswand die een schildering van Margarita Woloschina bevat, met hetzelfde thema als in de grote zaal. De vloer van de kapel heeft een parketvloer. Tegen de aandachtswand bevindt zich een klein podium met daarop een houten altaar. De ramen zijn gevuld met matglas in geel- en lichtpaarse tinten.

Onder de bijruimten in de laagbouw bevinden zich een sacristie met kast voor de gewaden en ministraten, en een priestersacristie met biechtruimte. Tegen de toren bevindt zich de gemeentezaal, grenzend aan de jeugdruimte met afzonderlijke keuken en toiletten.
Het interieur van de beheerderwoning is niet bekeken en niet bij de beoordeling betrokken. Mogelijk is er nog sprake van een monumentwaardige indeling en/of interieurelementen.

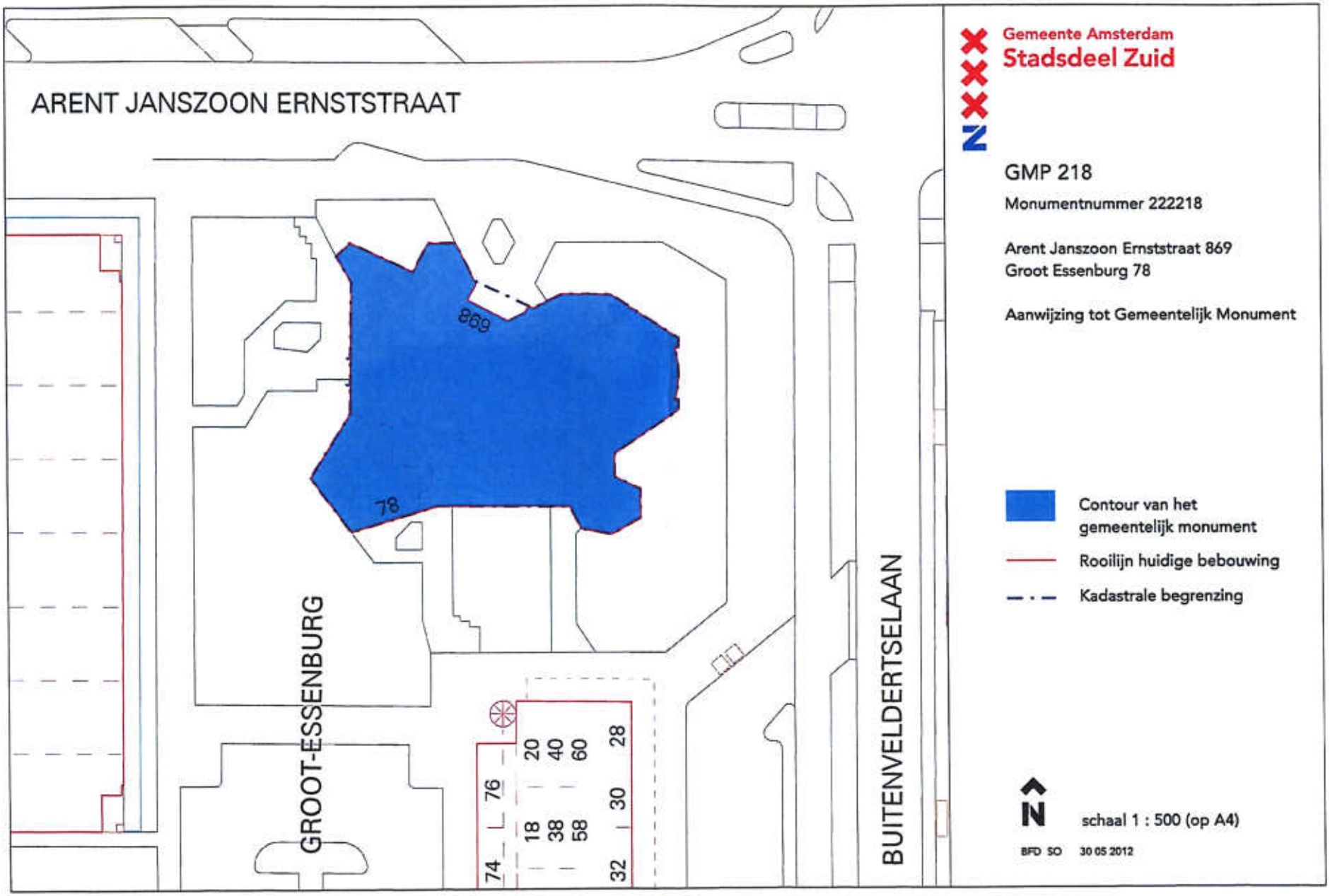
Cultuurhistorische context
De Rotterdamse architect Hendrik (Henk) Willem Marius Hupkes (1920) bouwde veel kerken in Nederland, die hij voornamelijk in baksteen ontwierp. Gaandeweg zijn loopbaan werkte hij in een steeds meer organische en expressieve stijl. Naast de Andrieskerk, ontwierp hij nog drie kerkgebouwen voor de Christengemeenschap: één in Schoorl aan de Boschmansweg 13 (1960), één in Zeist aan de Van Tetslaan 4 (1964), en één in Rotterdam aan de Lumeijstraat 35 (1966). In 1952 bouwde Hupkes in samenwerking met Willem Cornelis van Asperen (1926-1985) in Velsen, in het kader van het uitbreidingsplan IJmuiden-Oost, een kerk voor de Hersteld Apostolische Gemeente aan de Burgemeester Weertsstraat 30. Voor hetzelfde genootschap ontwierp Hupkes in 1958 een verbouwing van de kerk aan de Witte de Withstraat in Amsterdam. In 1967 werd naar zijn ontwerp een hervormde kerk in Rijswijk gebouwd. De maatschap van Hupkes en Van Asperen werd in 1959 beëindigd.
De Andrieskerk is gebouwd in opdracht van het kerkgenootschap 'De Christengemeenschap - beweging tot religieuze vernieuwing'. De Christengemeenschap werd in 1922 gesticht in Zwitserland door een groep van 45 mannen en vrouwen, onder leiding van de Duitse theoloog Friedrich Rittelmeyer. Zij werden daarin bijgestaan door Rudolf Steiner, grondlegger van de antroposofie. De Christengemeenschap gebruikt de kerk nog steeds. Het ontwerp van de Andrieskerk wordt gekenmerkt door de uitgangspunten van de organische architectuur, die hun basis vinden in de antroposofie. Dat betekent dat er gebruik is gemaakt van sculpturale vormen in een vloeiende lijn, en van een variatie in geometrische vormen die aan de levende natuur zijn ontleend en in hun groepering een organisch ontwikkelingsproces simuleren. Het centrum van de antroposofische beweging, het Goetheanum in Dornach, was voor Jan Buys de inspiratie voor zijn ontwerp voor de Rudolf Steinerkliniek aan de Nieuwe Parklaan in Den Haag (1925). De Andrieskerk van Hupkes vertoont in plattegrond en opbouw vergelijkbare karakteristieken: de vloeiende lijnen en overgangen in het interieur en de sculpturale vorm van het exterieur. De laatste laat in dit geval een variatie aan geometrische vormen en overgangen daartussen zien, van rechthoek naar zeshoek. Binnen het werk van Hupkes is dit een bekend thema. Zo is in een ontwerp uit 1971 de plattegrond van een woongebouw gebaseerd op twee pentagrammen die in elkaar zijn vervlochten tot een zeshoekige kristalvorm.
De Duitse glaskunstenaar Udo Zembok (1951) studeerde van 1972 tot 1976 grafische vormgeving en schilderkunst in Braunschweig en Bonn. Al snel werd glas zijn enige werkmateriaal. Hij woonde van 1976 tot 1978 in Amsterdam. Daarna verhuisde hij naar Frankrijk waar hij tot op heden woont en werkt. Zumbok vervaardigde in 1987 diverse glaskunstwerken voor het Amsterdamse hoofdkantoor van de ING (Alberts en Van Huut, 1987), dat eveneens een gebouw in organische architectuur is. Verder heeft Zumbok veel werk gemaakt voor religieuze en civiele gebouwen in België, Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Zwitserland, Italië en de Verenigde Staten.
Over Wilfried Ogilvye, Margot Bach en Margarita Woloschina is vooralsnog weinig bekend.

Conclusie
De kerk vertegenwoordigt *stedenbouwkundige waarde* omdat het met zijn vrije ligging en opvallende, organische vormgeving fungeert als een belangrijk stedenbouwkundig accent op de hoek van de Buitenveldertselaan en de Arent Janszoon Ernststraat. De kerk vertegenwoordigt *architectonische waarde* vanwege de unieke plattegrondvorm en opzet van de bouwmassa. Ruimtelijke eenheden – zoals de toren, de kerkzaal en de nevenruimten – bepalen zowel de plattegrond als de bouwmassa die tezamen Hupkes' herinterpretatie van een zeshoek voorstellen. Het interieur draagt in hoge mate bij aan de *architectonische waarde* van het gebouw. De beleving van de ruimte wordt bepaald door de afwisseling van

bolle en holle vlakken en de prominent aanwezige en veelkleurige apsisschilderingen in de kerkzaal en weekkapel van respectievelijk Wilfried Ogilvie en Margot Bach, en Margarita Woloschina. Hierbij zijn ook van belang het kleurenpalet in de rest van het gebouw en de toepassing van verschillende materialen met afwisselende structuren, zoals het in violettinten geschilderd draadglas van Udo Zembok, schoonmetselwerk, grindbeton en hout. Overige interieuronderdelen, zoals de kerkbanken, altaren en spreekgestoelte, zijn nog origineel. De kerk is een goed voorbeeld van de architectuur van H.W.M. Hupkes, die meer kerken voor de Christengemeenschap ontwierp. Het is tevens een representatief voorbeeld van een religieus gebouw dat is gebouwd in de organische stijl. De kerk is van *cultuurhistorische waarde* omdat het in zijn opzet en detaillering uiting geeft aan de ideeën van de antroposofie, die tevens aan de basis staan van de overtuigingen van de Christengemeenschap. Het geeft als zodanig ook een goed beeld van de veranderende geloofsopvattingen binnen het christendom en hoe dit zijn weerslag heeft in de kerkelijke architectuur. De kerk is zowel in hoofdopzet, als detaillering en interieurafwerking zeer *gaaf* behouden gebleven.

Bronnen en literatuur

De Volkskrant, 07-09-1971
Gemeente Archief Amsterdam
Hupkes, H.W.M. en W.C. van Asperen, "Kerkgebouw Hersteld Apostolische Gemeente te Velsen: Architecten- en Ingenieursbureau H.W.M. Hupkes H.B.O. en Ir W. C. van Asperen c.i.", *Bouwkundig Weekblad* 73 (1955), 409-414
Rosenberg, H. P.R., C. Vaillant en D. Valentijn, *Architectuurgids Den Haag 1800-1940*, 's-Gravenhage 1988
Stichting Bonas, Archiwijzer
www.zembok.com
[zonder auteur], "Vier denkbeelden voor een bejaarden-woongebouw: De meervoudige opdracht van de woonstichting Lombardijen in Rotterdam", *Bouw* 26 (1971), 461-464

ARENT JANSZOON ERNSTSTRAAT
869
78
GROOT-ESSENBURG
BUITENVELDERTSELAAN
74
76
18
20
38
40
58
60
28
30
32
Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Zuid
GMP 218
Monumentnummer 222218
Arent Janszoon Ernststraat 869
Groot Essenburg 78
Aanwijzing tot Gemeentelijk Monument
Contour van het gemeentelijk monument
Rooilijn huidige bebouwing
Kadastrale begrenzing
N
schaal 1 : 500 (op A4)
BFD SO 30 05 2012